

УДК 373.3.015.31-053.5

ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЧОЇ УЯВИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Яновська Т.А.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Стаття присвячена проблемі прояву особливостей творчої уяви молодших школярів. Проаналізовано сучасний стан досліджуваної проблеми, який показав недостатнє теоретичне і практичне вивчення проблеми особливостей розвитку творчої уяви учнів початкової школи. Даний аналіз психологічним особливостям формування особистості молодшого школяра. Охарактеризовані особливості пізнавальної сфери учнів. Розглянуті особливості уяви молодших школярів і розвиток її творчого рівня у процесі навчальної діяльності. Визначено основну тенденцію у розвитку уяви молодших школярів. Виділені показники, що визначають рівень сформованості уяви дитини: кількісна продуктивність діяльності учня, гнучкість використання ідей, оригінальність зображення об'єктів. Проаналізовано переваги і недоліки особливостей розвитку творчої уяви учнів початкової школи під час навчання.

Ключові слова: здібності, спеціальні здібності, уява, творча уява, сенситивність, молодший школяр.

Постановка проблеми. Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку спеціальних здібностей. Сучасна психологічна наука стверджує, що дітям цього віку притаманні конкретність і образність мислення, емоційне сприйняття дійсності та активне ставлення до неї. Брак життєвого досвіду компенсується фантазією, яка яскраво виявляється у дитячій словотворчості: при складанні казок, віршів. Образність мислення, відсутність стереотипів, естетичне сприйняття та готовність до дій також характерні для молодших школярів.

Соціально-економічні перетворення у суспільстві диктують необхідність формуванню творчо активної особистості, здатної ефективно і нестандартно вирішувати проблему. Тому перед навчально-виховними закладами постає важливе завдання розвитку творчого потенціалу підростаючого покоління, що в свою чергу вимагає удосконалення навчального процесу з урахуванням психологічних закономірностей всієї системи пізнавальних процесів [5, с. 26].

Часто відсутність творчого початку потім стає перешкодою у старших класах школи, коли необхідні рішення нестандартних задач, інтерпретація матеріалів першоджерел. Основна ж увага у початковій школі акцентується на увазі, мисленні, пам'яті, хоча саме у молодшого школяра у значно більшій мірі зберігаються риси сенситивності для розвитку уяви і творчих здібностей.

Проблема розвитку уяви актуальна тим більше, що цей психічний процес є невід'ємним компонентом будь-якої форми творчої діяльності людини, її поведінки у цілому.

Як показали дослідження Л.С. Виготського, В.В. Давидова, Є.І. Ігнат'єва, В.А. Крутецького, Н.С. Лейтеса, Я.А. Пономарьова, С.Л. Рубінштейна, Д.Б. Ельконіна та інших, уява виступає не тільки передумовою ефективного засвоєння учнями нового навчального матеріалу, але і є умовою творчої переробки наявних у дітей знань, сприяє саморозвитку особистості, тобто у значній мірі визначає ефективність навчально-виховної діяльності у школі. Але в педагогічній психології питання, безпосередньо пов'язані з проблемами формування і розвитку творчої уяви у школярів, мало розроблені, недостатньо проведені дослідження з вивчення можливостей навчальних предметів у плані розвитку творчої уяви учнів початкової школи [1, с. 15; 2, с. 67].

Так як творча уява пов'язана з іншими пізнавальними процесами, **об'єктом дослідження** є пізнавальна сфера молодших школярів. **Предмет дослідження** – особливості творчої уяви у молодшому шкільному віці. **Мета дослідження** – з'ясувати та проаналізувати особливості творчої уяви учнів початкової школи.

Досягнення поставленої мети відбувалось у процесі виконання таких **завдань**:

1. Опрацювати наукову літературу з даної теми з метою ознайомлення з сучасним станом досліджуваної проблеми у вітчизняній та зарубіжній психології.

2. З'ясувати загальні закономірності психічного розвитку молодшого школяра та проаналізувати особливості творчої уяви на даному віковому етапі.

3. Ознайомитися з сучасними методами дослідження особливостей творчої уяви молодших школярів.

4. Експериментально дослідити особливості творчої уяви дітей молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Експериментальне дослідження особливостей творчої уяви дітей молодшого шкільного віку проводилося у гімназії № 32 м. Полтава. Участь у дослідженні брали учні третіх класів. Щоб дослідити рівень розвитку творчої уяви, її окремих властивостей, особливостей у молодших школярів були застосовані такі методики.

Методика на складання речення з трьох запропонованих слів (за Є. Росляковою) полягає у складанні якомога більше речень, у яких би описувалися якісь незвичайні або фантастичні події і які б містили ці три слова. При оцінюванні підраховувалось кількість речень (продуктивність), а також оригінальність кожного речення [4, с. 52].

В ході проведеного експерименту за даною методикою спостерігалось варіювання кількості складених учнями речень від 1-го до 13-ти. По 5% школярів склали одне та тринадцять речень, але оригінальність цих речень була на досить низькому рівні. Вісім речень також склали 5% учнів, результати інших 84% учнів коливаються від трьох до шести, але бал за параметром «відносна оригінальність» при цьому неоднаковий. Сумарний бал за параметром «оригінальність» варіюється від одного до чотирнадцяти, проте при цьому, одна дитина має чотирнадцять за сумарним балом

і 1,08 за середнім балом, в той час як інша, при тих же чотирнадцяти балах у сумарному балі має 2,8 у середньому балі, що підтверджує те, що при оцінці рівня творчої уяви основним є показник за параметром «відносна оригінальність».

Як видно з отриманих результатів, учні дійсно намагались скласти багато речень. Не всім це вдалося, однак показовим є випадок, коли одна з досліджуваних склала тринадцять речень, оригінальність яких була низька. Тому при оцінці результатів слід враховувати перш за все відносно оригінальність. За цим показником бали вище середнього мали 51% учнів. Це свідчить про те, що у даних учнів на достатньому рівні розвинута така властивість уяви, як аглютинація, тобто здатність створювати з декількох образів один. За цією методикою, 16% учнів, які мають 2,5–2,8 балів за параметром «відносна оригінальність», показують досить високий рівень розвитку у них творчої уяви. Загалом 63% школярів мають показник 2 і вище за параметром «відносна оригінальність». Решта 39% дітей мають показник нижче за середній. Слід відмітити, що 15% учнів з них мають мінімально можливий показник, що говорить про низький рівень розвитку творчої уяви, нездатність поєднати різні образи, тобто недостатній розвиток здатності до аглютинації.

Методика «Неповні фігури» (за К. Г. Речіцькою та О. А. Сошиною) діагностує креативні (творчі) здібності дітей. Пропонується на основі кожної із запропонованих фігур намалювати якомога більше малюнків, причому домальовування може проводитися як усередині контуру, так і за його межами при будь-якому зручному для дитини повороті листа і зображені фігури, тобто можна використовувати кожну фігуру у різних ракурсах. Дана методика активізує діяльність уяви, виявляючи одну з його основних властивостей – бачення цілого раніше частин. Дитина сприймає запропоновані тест-фігури у якості частин яких-небудь цілісностей і добудовує, реконструює їх. Можливість здійснення такої реконструктивної функції уяви закладена у самій специфіці цього психічного процесу [3, с. 26].

Зображальна діяльність дозволяє як би вивести процеси уяви з внутрішнього плану у зовнішній, що створює свого роду наочні опори при недостатньому рівні сформованості внутрішніх механізмів комбінаторики процесів уяви у молодших школярів.

Загальна кількість малюнків, зроблених досліджуваними, досить висока. Разом з тим, часто спостерігається нерівномірність у використанні різних геометричних фігур. Наприклад, 11% учнів взагалі не використовували у своїх малюнках квадрат. 54% дітей найчастіше використовували у своїх малюнках коло. 58% школярів мають більше творчих малюнків, ніж типових. 5% досліджуваних має рівну кількість типових і творчих малюнків. Решта, 37% дітей, мають більше типових малюнків, ніж творчих.

За якісним рівнем малюнків 37% учнів відносять до другого рівня, який характеризується меншою схематичністю зображення, появою більшої кількості деталей як усередині основного контуру, так і за його межами. 48% дітей відносяться до третього рівня, для якого характерне виникнення навколо основного зображення «поля

речей», тобто предметної оформленості навколишнього середовища. На цьому рівні спостерігається зміна масштабів зображення за рахунок використання заданої тест-фігури в якості якої-небудь великої деталі цілісного зображення. Разом з тим, виступаючи у якості деталей зображення, геометрична фігура продовжує займати у ньому центральне положення. 16% школярів за якісним рівнем малюнків відносяться до п'ятого рівня. Для цих робіт характерне багаторазове використання заданої фігури при побудові єдиної смислової композиції. Тест-фігури у таких композиціях певною мірою маскуються за рахунок зменшення їх масштабів, зміни просторового положення, ускладнення композиції. Можливість багаторазового використання тест-фігури, як зовнішнього стимулу при створенні образу уяви, свідчить про пластичність уяви, більш високий рівень сформованості його операційних компонентів.

Більшість досліджуваних намалювали досить багато малюнків. Але саме це завдання виявилось досить складним для розуміння і викликало низку запитань. Спостерігалися досить парадоксальні малюнки, наприклад, один з досліджуваних намалював дівчину, обведену колом, хатинку, обведену колом, дехто додавав до фігур досить незначні деталі або інші геометричні фігури так, що не можна визначити, що це таке. Як було сказано вище, у більшості дітей домінують творчі малюнки, а не типові. Але кількість тих, які мають більше типових малюнків, досить значна. Відповідно, у тих учнів, у яких творчих малюнків більше, можна констатувати достатньо високу гнучкість використання ідей, а у тих, у кого більше типових малюнків – низьку.

Також 58% досліджуваних мають більшість оригінальних малюнків, у 16% з них домінують творчі малюнки, що свідчить про велику силу і пластичність їх фантазії. У інших учнів спостерігається не сформованість механізмів комбінаторики процесів уяви.

За отриманими результатами даної методики жоден із школярів не має першого рівня, для робіт яких характерна надзвичайна схематичність, практично повна відсутність деталей, що не спостерігається на малюнках дітей. На малюнках цих учнів не зображені так, щоб їх контури співпадали з контурами запропонованих геометричних фігур. Слід також відмітити, що жодного з досліджуваних не можна віднести до шостого, найвищого рівня розвитку творчої уяви. На цьому рівні відмічається найбільша свобода зовнішніх даних лише як «матеріалу», поштовху до уяви і творчості. Використання при створенні ідей і продуктів уяви дії «включення» забезпечує багатоваріантність вирішення задач, перебудовуючи й спрямовуючи процес уяви у бік пошуку оптимального рішення, що відповідає ймовірнісному характеру відображення дійсності, який складає специфіку процесу уяви.

Висновки. На підставі проведеного дослідження ми можемо зробити наступні висновки:

1. Провідною діяльністю молодших школярів є учбова діяльність. Основними новоутвореннями цього вікового періоду є довільність, внутрішній план дій та рефлексія. Соціальна ситуація розвитку молодшого школяра зі вступом до школи істотно змінюється. На нього лягають

нові обов'язки, змінюються стосунки з родиною, яка починає по-новому контролювати його, дитина значну частину часу проводить у школі, де спілкується з однокласниками та вчителями. У дитини можуть виникати труднощі у пристосуванні до вимог учбової діяльності. Тому родина повинна допомогти прийняти ці вимоги як неминучі і необхідні для її розвитку.

2. Пізнавальні процеси молодших школярів мають ряд характерних особливостей. Сприймання поступово стає більш довільним і цілісним процесом, хоча спочатку воно має мимовільний характер. Школярі не можуть керувати сприйманням, самостійно аналізувати той чи інший предмет. Сприймання молодших школярів характеризується поверховістю. Вони помічають не головне, а те, що яскраво виділяється на фоні інших предметів. Часто зустрічаються пропуски букв та слів у письмових роботах. Проте з віком сприймання стає більш довільним, зростає точність розрізнення предметів.

Переважаючим видом уваги учнів початкової школи є мимовільна увага. Дитина ще не може довільно керувати своєю увагою і тому легко відволікається. Навіть при зосередженні уваги учні не помічають головного, суттєвого.

Молодший шкільний вік характеризується значними якісними змінами, які відбуваються у розвитку пам'яті дитини. Підвищується здатність заучувати і відтворювати потрібний матеріал. Зростає продуктивність, міцність запам'ятовування навчального матеріалу. З віком підвищується точність впізнавання запам'ятованих об'єктів. Змінюється співвідношення мимовільного і довільного запам'ятовування у бік зростання ролі довільного. Інтенсивно розвивається словесно-логічна пам'ять.

Період навчання у першому класі припадає на перехід від доопераційного мислення до мислення на рівні конкретних операцій. Діти цього віку здатні встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, якщо вони можуть безпосередньо спостерігати за зміною об'єкту. Досягнення рівня

конкретних операцій відкриває для учнів можливість теоретично міркувати про світ і створює основу для досягнення стадії формальних операцій. Під впливом навчання змінюється співвідношення образних і понятійних, конкретних і абстрактних мислення. Ці зміни відбуваються по-різному у залежності від змісту навчання.

3. Основна тенденція у розвитку уяви молодших школярів полягає у переході від переважно репродуктивних форм до творчої переробки уявлень, від простого комбінування до логічної побудови нових образів, тобто збільшується питома вага творчої уяви. З віком учні все менше потребують опори на конкретні предмети та дії. Зростає вимогливість до витворів своєї уяви. З віком образи уяви стають більш цілісними, диференційованими. Зростає швидкість утворення образів уяви.

4. Творча уява дітей бідніша за творчу уяву дорослих через те, що у них менший життєвий досвід, а отже, і менше матеріалу для фантазії. Тому для збагачення творчої уяви дитини слід збагачувати її досвід. У молодшому шкільному віці з'являються гарні передумови для розвитку творчої уяви. Але ці передумови далеко не завжди реалізуються. Це відбувається з ряду причин: недооцінка ролі творчої уяви, орієнтація системи освіти на репродуктивне відтворення матеріалу. Недостатня увага приділяється діагностиці рівня розвитку творчої уяви; формам роботи, які б сприяли її розвитку. Щоб подолати цей недолік, необхідні методики діагностики творчої уяви та спеціальні завдання для її розвитку.

5. Для визначення рівня творчої уяви молодших школярів було проведено дослідження. З його результатів видно, що високий рівень розвитку творчої уяви має невелика частина досліджуваних, у той час як більша частина має посередній або низький рівень розвитку творчої уяви. Це можна вважати й підтвердженням попереднього висновку, де наголошується на недостатню увагу до розвитку творчої уяви молодших школярів з боку освітніх закладів.

Список літератури:

1. Явовенко М. Розвиток уяви та літературних здібностей молодших школярів / М. Явовенко // Початкова школа. – 2003. – № 3. – С. 14-17.
2. Натадзе Р. Г. Установочное действие воображения в школьном возрасте / Р. Г. Натадзе // Вопросы психологии. – 1978. – № 5. – С. 63-72.
3. Речицкая Е. Г. Развитие творческого воображения младших школьников / Е. Г. Речицкая, Е. А. Сошина. – М., 1999. – С. 25-44.
4. Рослякова Е. Е. Проблема воображения в контексте гуманистического подхода к развитию личности ребёнка / Е. Е. Рослякова // Начальная школа. – 2003. – № 5. – С. 51-53.
5. Чорна Л. О. Роль шкільного психолога у розвитку творчої уяви молодших школярів // Л. О. Чорна // Обдарована дитина. – 2004. – № 9. – С. 24-29.

Яновская Т.А.

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко

ОСОБЕННОСТИ ТВОРЧЕСКОГО ВООБРАЖЕНИЯ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация

Статья посвящена проблеме проявления особенностей творческого воображения младших школьников. Проанализировано современное состояние исследуемой проблемы, которое показало недостаточную теоретическую и практическую проработку проблемы особенностей развития творческого воображения учащихся начальной школы. Дан анализ психологическим особенностям формирования личности младшего школьника. Охарактеризованы особенности познавательной сферы учеников. Рассмотрены особенности воображения младших школьников и развитие его творческого уровня в процессе учебной деятельности. Определено основная тенденция в развитии воображения младших школьников. Выделены показатели, которые определяют уровень сформированности воображения ребёнка: количественная продуктивность деятельности ученика, гибкость использования идей, оригинальность изображения объектов. Проанализировано достоинства и недостатки особенностей развития творческого воображения учеников начальной школы во время обучения.

Ключевые слова: способности, специальные способности, воображение, творческое воображение, сенситивность, младший школьник.

Yanovskaya T.A.

Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko

FEATURES OF CREATIVE IMAGINATION OF CHILDREN OF MIDCHILDHOOD

Summary

The article is sanctified to the problem of display of features of creative imagination of junior schoolchildren. The modern state of the investigated problem, that showed the insufficient theoretical and practical working of problem of features of development of creative imagination students initial school, is analysed. An analysis is given to the psychological features of forming of personality of junior schoolboy. The features of cognitive sphere of students are described. The features of imagination of junior schoolchildren and development of his creative level are considered in the process of educational activity. It is certain basic tendency in development of imagination of junior schoolchildren. Indexes that determine the level of forming of imagination of child are distinguished: the quantitative productivity of activity of student, flexibility of the use of ideas, originality of image of objects. Were analyzed of dignity and lacks of features of development of creative imagination of students of initial school during educating.

Keywords: abilities, special abilities, imagination, creative imagination, sensytnist, junior student.